

Satversmes tiesa

Preses relīze

Lieta Nr. 2020-33-01

09.02.2023.

Ierobežojumi privātajām augstskolām īstenot studiju programmas Eiropas Savienības oficiālajās valodās neatbilst Satversmei, bet citu svešvalodu ierobežojumi – atbilst

Satversmes tiesa 2023. gada 9. februārī pasludināja spriedumu lietā Nr. 2020-33-01 “Par Augstskolu likuma 5. panta pirmās daļas trešā teikuma, 56. panta trešās daļas un pārejas noteikumu 49. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam”.

APSTRĪDĒTĀS NORMAS

Augstskolu likuma 5. panta pirmās daļas trešais teikums noteic, ka augstskolas savā darbībā izkopj un attīsta zinātni, mākslu un valsts valodu.

Augstskolu likuma 56. panta trešā daļa (redakcijā, kas bija spēkā no 2019. gada 1. janvāra līdz 2021. gada 30. aprīlim) noteica:

“Augstskolās un koledžās studiju programmas īsteno valsts valodā. Svešvalodu lietošana studiju programmu īstenošanā iespējama tikai šādos gadījumos:

- 1) Eiropas Savienības oficiālajās valodās var īstenot studiju programmas, kuras ārvalstu studējošie apgūst Latvijā, un studiju programmas, kuras īsteno Eiropas Savienības programmu un starpvalstu līgumos paredzētās sadarbības ietvaros. Ārvalstu studējošajiem studiju kursu obligātajā apjomā iekļaujama valsts valodas apguve, ja studijas Latvijā ir paredzamas ilgāk par sešiem mēnešiem vai pārsniedz 20 kredītpunktus;
- 2) ne vairāk par vienu piekto daļu no studiju programmas kredītpunktu apjoma var īstenot Eiropas Savienības oficiālajās valodās, ievērojot, ka šajā daļā nevar ietilpt gala un valsts pārbaudījumi, kā arī kvalifikācijas, bakalaura un maģistra darba izstrāde;

- 3) studiju programmas, kuru īstenošana svešvalodā ir nepieciešama studiju programmas mērķu sasniegšanai, atbilstoši Latvijas Republikas izglītības klasifikācijai šādās izglītības programmu grupās: valodu un kultūras studijas, valodu programmas. Par studiju programmas atbilstību izglītības programmu grupām lemj licencēšanas komisija;
- 4) Eiropas Savienības oficiālajās valodās drīkst īstenot kopīgās studiju programmas.”

Augstskolu likuma pārejas noteikumu 49. punkts (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2021. gada 30. aprīlim) paredzēja:

“Grozījumi šā likuma 56. panta trešajā daļā attiecībā uz studiju programmu īstenošanas valodu stājas spēkā 2019. gada 1. janvārī. Augstskolām un koledžām, kuru studiju programmu īstenošanas valoda neatbilst šā likuma 56. panta trešās daļas nosacījumiem, ir tiesības turpināt studiju programmu īstenošanu attiecīgajā valodā līdz 2022. gada 31. decembrim. Pēc 2019. gada 1. janvāra studējošo uzņemšana studiju programmās ar īstenošanas valodu, kas neatbilst šā likuma 56. panta trešās daļas nosacījumiem, nav atļauta.”

AUGSTĀKA JURIDISKA SPĒKA NORMAS

- Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 1. pants: “Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika.”
- Satversmes 105. pants: “Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību.”

LIETAS FAKTI

Lieta ierosināta pēc divdesmit 13. Saeimas deputātu pieteikuma. Pieteikuma iesniedzēja ieskatā, apstrīdētās normas ierobežo privāto augstskolu tiesības veikt komercdarbību, kā arī pārkāpj tiesiskās paļāvības

aizsardzības principu. Apstrīdētās normas esot liegušas īstenot jau licencētās un akreditētas studiju programmas svešvalodās, kā arī likumdevējs neesot nodrošinājis saudzējošu pāreju uz jauno tiesisko regulējumu. Tāpat apstrīdētās normas ierobežojušas Eiropas Savienības dalībvalstu pilsoņu un uzņēmumu, kuri vēlējas nodibināt privātās augstskolas Latvijā, lai sniegtu augstākās izglītības pakalpojumus, uzņēmējdarbības un darījumdarbības brīvību.

Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka pamattiesību ierobežojums ir nesamērīgs, jo leģitīmos mērķus – valsts valodas lietojuma veicināšana un nacionālās identitātes saglabāšana – varot sasniegt ar pamattiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, kas pieļautu plašāku svešvalodu lietojumu. Tāpat neesot panākts taisnīgs līdzsvars starp privāto augstskolu un sabiedrības interesēm.

TIESAS SECINĀJUMI

Par to, vai tiesvedība lietā ir turpināma

Saeima lūdza izbeigt tiesvedību lietā, jo: 1) Augstskolu likuma 56. panta trešā daļa un pārejas noteikumu 49. punkts ir zaudējuši spēku; 2) apstrīdētās normas neierobežojot tiesības uz īpašumu. [23.]

Pirmkārt, Satversmes tiesa atzina, ka Augstskolu likuma 56. panta trešā daļa un pārejas noteikumu 49. punkts, ciktāl tas ļauj turpināt uzsākto studiju programmu īstenošanu, ir grozīts pēc būtības un zaudējis spēku. Tomēr tiesiskais strīds par normu satversmību un harmoniju ar Eiropas Savienības tiesībām joprojām pastāv. Līdz ar to bija nepieciešams tiesvedību lietā turpināt. [24.]

Otrkārt, Satversmes tiesa pārbaudīja, vai apstrīdētās normas ierobežo privāto augstskolu tiesības uz īpašumu. [25.]

Par Augstskolu likuma 5. panta pirmās daļas trešo teikumu

Pieteikuma iesniedzējs privāto augstskolu tiesību uz īpašumu ierobežojumu saista ar liegumu īstenot licencētas un akreditētas studiju programmas svešvalodās. Satversmes tiesa atzina, ka Augstskolu likuma 5. panta pirmās daļas trešais teikums neregulē to, kādā valodā īstenojamas studiju programmas. Tas privātajām augstskolām dod plašu rīcības brīvību izraudzīties veidus, kādos izkopt un attīstīt valsts valodu. Tādējādi šī norma neierobežo privāto augstskolu tiesības veikt komercdarbību, īstenojot licencētas un akreditētas studiju programmas, un tiesvedība lietā par Augstskolu likuma 5. panta pirmās daļas trešā teikuma atbilstību Satversmes 1. un 105. pantam ir izbeidzama. [26.]

Par Augstskolu likuma 56. panta trešo daļu un pārejas noteikumu 49. punktu

Satversmes tiesa pārbaudīja, vai 1) Augstskolu likuma 56. panta trešā daļa Eiropas Savienības dalībvalstu pilsoņiem un uzņēmumiem, kas vēlējas sniegt augstākās izglītības pakalpojumus Latvijā, ierobežoja Satversmes 105. pantā ietvertās tiesības uz īpašumu un 2) Augstskolu likuma 56. panta trešā daļa un pārejas noteikumu 49. punkts kā vienots tiesiskais regulējums privātajām augstskolām, kas jau sniedza augstākās izglītības pakalpojumus Latvijā, ierobežoja Satversmes 105. pantā ietvertās tiesības uz īpašumu kopsakarā ar Satversmes 1. pantā ietverto tiesiskās palāvības aizsardzības principu. [27.]

Pirmkārt, spriedumā norādīts, ka pienākums īstenot studiju programmas valsts valodā ierobežo Līguma par Eiropas Savienības darbību 49. pantā ietverto uzņēmējdarbības brīvību, kas ir saistīta ar Eiropas Savienības Pamattiesību Hartas 16. pantā ietverto darījumdarbības brīvību. Satversmes tiesa uzsvēra, ka minētās brīvības var pārklāties ar Satversmē ietvertajām tiesībām uz īpašumu, bet tas nenozīmē, ka sakristu šo normu saturs. Satversmes 105. panta pirmie trīs teikumi aizsargā tiesības nodarboties ar jau uzsāktu komercdarbību, taču to tvērumā neietilpst tiesības uzsākt komercdarbību. Līdz ar to Eiropas Savienības dalībvalstu pilsoņu un uzņēmumu, kuri vēlējas nodarboties ar uzņēmējdarbību,

nodibinot privātās augstskolas Latvijā un sniedzot augstākās izglītības pakalpojumus, tiesības uzsākt komercdarbību neietilpst Satversmes 105. panta pirmo triju teikumu tvērumā. [27.2.]

Otrkārt, apstrīdētās normas paredz noteikumus, kas sašaurina privāto augstskolu tiesības īstenot studiju programmas svešvalodās un ar kuriem privātajām augstskolām turpmāk jāērķinās, plānojot savu komercdarbību augstākās izglītības jomā. Līdz ar to apstrīdētās normas ierobežoja to privāto augstskolu, kuras jau sniedza augstākās izglītības pakalpojumus, tiesības veikt uzsākto komercdarbību uz licences pamata, un tiesvedība lietā ir turpināma. [27.3.]

Par to, vai apstrīdētās normas atbilst Satversmes 1. pantam un 105. panta pirmajiem trim teikumiem

Satversmes tiesa secināja, ka ierobežojums ir noteikts ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu. Tāpat tam ir leģitīmie mērķi – demokrātiskas iekārtas un citu personu tiesību aizsardzība –, jo apstrīdētās normas stiprina valsts valodas lomu augstākajā izglītībā un veicina valsts valodas lietošanas prasmes, aizsargājot Latvijas valstspiederīgo tiesības lietot valsts valodu. Likumdevēja izraudzītais līdzeklis ir piemērots leģitīmo mērķu sasniegšanai. Ikvienai personai tiek nodrošināta iespēja pilnvērtīgi piedalīties valsts un sabiedrības demokrātiskajos procesos, veicināta nacionālās zinātnes attīstība un aizsargātas Latvijas valstspiederīgo tiesības savstarpējā saziņā lietot valsts valodu. [29., 30., 32.]

Satversmes tiesa vērtēja, vai leģitīmo mērķi nav iespējams sasniegt ar citiem, indivīda pamattiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, kuri būtu tikpat iedarbīgi. Tiesību piešķiršana privātajai augstskolai īstenot studiju programmas svešvalodās, ja tā vienlaikus nodrošina līdzvērtīgas studiju programmas pieejamību valsts valodā, neveicinātu to, ka Latvijas valstspiederīgie studētu valsts valodā, izkopjot savas valsts valodas prasmes, un nestiprinātu valsts valodas lomu augstākajā izglītībā tādā pašā kvalitātē. [33.1.]

Pienākuma veidot studiju programmas valsts valodā sasaistīšana ar valsts budžeta finansējuma piešķiršanu prasītu nesamērīgi lielu ieguldījumu no valsts un sabiedrības. [33.2.]

Tiesības īstenot studiju programmas Eiropas Savienības oficiālajās valodās tālmācības formā ārvalstu studējošajiem jau pastāvēja apstrīdēto normu spēkā esības laikā. Savukārt tiesības īstenot studiju programmas citās svešvalodās, kas nav Eiropas Savienības oficiālās valodas, pieļautu, ka arī Latvijas valstspiederīgie studiju programmas, kuras tiktu īstenotas tālmācības formā un kuras apgūtu ārvalstu studējošie, varētu apgūt svešvalodās. Studiju programmās, kuras apgūst ārvalstu studējošie, varēja uzņemt arī Latvijas valstspiederīgos. Šāds alternatīvs līdzeklis nestiprinātu valsts valodas lomu augstākajā izglītībā tādā pašā kvalitātē, jo Latvijas valstspiederīgie studiju procesā mazāk izmantotu valsts valodu. [33.3.]

Satversmes tiesa norādīja, ka tā jau lietā Nr. 2019-12-01 ir atzinusi, ka pastāv alternatīvs, privāto augstskolu tiesības mazāk ierobežojošs leģitīmo mērķu sasniegšanas līdzeklis un tas ir šāds – piešķirt tiesības īstenot studiju programmas svešvalodās tām augstskolām, kuru īstenotās studiju programmas sasniegušas noteiktus kvalitātes kritērijus, un paredzēt izņēmumus no vispārējā regulējuma, piemēram, atsevišķās zinātnes nozarēs vai noteikta līmeņa studijās. [33.4.]

Satversmes tiesa konstatēja, ka privātās augstskolas studiju programmas īstenoja latviešu, angļu un krievu valodā. [33.4.]

Par ierobežojumiem īstenot studiju programmas Eiropas Savienības oficiālajās valodās

Latvija ir piederīga Eiropas kultūrtelpai, un viena no šīs telpas valodām ir angļu valoda. Tā ir arī viena no Eiropas Savienības oficiālajām valodām un starptautiskā zinātnes valoda. Tiesiskais regulējums, kas papildus esošajiem izņēmumiem no pienākuma īstenot studiju programmas valsts valodā paredzētu piešķirt tiesības īstenot studiju programmas Eiropas Savienības oficiālajās valodās tām augstskolām, kuru īstenotās studiju programmas sasniegušas noteiktus kvalitātes kritērijus, un paredzētu

izņēmumus no vispārējā regulējuma, piemēram, atsevišķās zinātnes nozarēs vai noteikta līmeņa studijās, stiprinātu Eiropas Savienības oficiālo valodu prasmes un Latvijas piederību Eiropas kultūrtelpai, kā arī mazāk ierobežotu privāto augstskolu tiesības uz īpašumu. Likumdevējam, vienlaikus ievērojot nepieciešamību aizsargāt valsts valodu, būtu jāsekmē Eiropas Savienības oficiālo valodu apguve, lai Latvijas valsts un sabiedrība spētu pilnvērtīgi iesaistīties Eiropas kultūrtelpā, proti, Eiropas izglītības un zinātnes telpā. Tātad apstrīdētās normas, ciktāl tās attiecās uz Eiropas Savienības oficiālajām valodām, nebija nepieciešamas leģitīmo mērķu sasniegšanai, līdz ar to arī nebija samērīgas un nenodrošināja harmoniju ar Eiropas Savienības tiesībām. [33.4.]

Par ierobežojumiem īstenot studiju programmas citās svešvalodās, kas nav Eiropas Savienības oficiālās valodas

Padomju okupācijas režīma politikā nozīmīga loma bija latviešu valodas pozīciju vājināšanai un piespiedu rusifikācijai. Arī vairāk nekā trīsdesmit gadus pēc neatkarības atgūšanas novērojama nepieciešamība novērst padomju okupācijas sekas, jo sabiedrībā tās konkrētajā attīstības stadijā ievērojama Latvijas valstspiederīgo daļa nepārzina latviešu valodu pietiekamā līmenī, lai spētu pilnvērtīgi iekļauties sabiedrības dzīvē, komunicējot ar valsti un pārējiem sabiedrības locekļiem, vai izvēlas to nelietot. Ņemot vērā Latvijas vēsturisko pieredzi, to, ka pašlaik latviešu valodas kā valsts valodas prasmes un lietojums nav pietiekams un pāreja uz izglītību valsts valodā vēl nav pabeigta, Satversmes tiesa secināja, ka valstij nepieciešams veikt pozitīvus pasākumus un pastiprināti aizsargāt valsts valodas lietojumu. [34.]

Tāds tiesiskais regulējums, kas ierobežo svešvalodu lietojumu studiju procesā, gan var ietekmēt mazākumtautību tiesību aizsardzību. Tomēr Augstskolu likuma 56. panta trešā daļa paredzēja izņēmumu no pienākuma studiju programmu īstenot valsts valodā un nodrošināja uz mazākumtautību identitātes saglabāšanu vērstu studiju programmu īstenošanas iespējas. [34.]

Ja papildus Augstskolu likuma 56. panta trešajā daļā noteiktajiem izņēmumiem no pienākuma īstenot studiju programmas valsts valodā tiktu pieļauts, ka studiju programmas tiek īstenotas krievu valodā, pamatojoties uz studiju programmu kvalitātes vērtējumu un izņēmumiem atsevišķās studiju nozarēs vai līmeņos, tad Latvijas valstspiederīgie, tostarp tie, kuru valsts valodas zināšanas nav pietiekamas, studiju procesā vairāk izmantotu krievu valodu, bet mazāk – valsts valodu. Šāda situācija veicinātu mazākumtautību segregāciju un vājinātu valsts valodas lomu visās sabiedrības jomās, tostarp augstākajā izglītībā, kā arī nestiprinātu Latvijas piederību Eiropas kultūrtelpai. Līdz ar to leģitīmie mērķi netiktu sasniegti tādā pašā kvalitātē un šis līdzeklis nav uzskatāms par alternatīvu leģitīmo mērķu sasniegšanas līdzekli. [34.]

Visbeidzot, Satversmes tiesa pārbaudīja, vai ar apstrīdētajām normām ir panākts taisnīgs līdzsvars starp privāto augstākās izglītības iestāžu tiesībām veikt komercdarbību un tiesisko paļāvību ar nepieciešamību stiprināt valsts valodas lietojumu augstākajā izglītībā. Neviena privātā augstskola nav pārtraukusi savu darbību pēc apstrīdēto normu spēkā stāšanās. Privātās augstskolas studiju programmas pārsvarā arī īstenoja vairākās valodās, piemēram, latviešu, angļu un krievu valodā. [35.1.]

Privātās augstskolas, tāpat kā valsts augstskolas, ietilpst vienotā augstākās izglītības telpā, tostarp izsniedz valsts atzītus diplomus, un tādēļ nav pieļaujama to norobežošanās no valstiski svarīga uzdevuma – valsts valodas stiprināšanas – veikšanas. Latvijā valsts valodas situāciju joprojām ietekmē padomju okupācijas laikā piekoptās piespiedu rusifikācijas sekas. Latviešu valodas pozīcijas vairākās sociolingvistiskās funkcijās pašlaik neatbilst valsts valodas statusam. Satversmes tiesa atzina, ka likumdevējs ir nodrošinājis taisnīgu līdzsvaru starp tiesībām veikt komercdarbību, īstenojot licencētas un akreditētas studiju programmas svešvalodās, kas nav Eiropas Savienības oficiālās valodas, un nepieciešamību stiprināt valsts valodas lietojumu augstākajā izglītībā. [35.1.]

Satversmes tiesa pārliecinājās arī par to, vai likumdevējs ir līdzsvarojis sabiedrības intereses un privāto augstskolu tiesisko paļāvību. Ar grozījumiem Augstskolu likumā likumdevējs pagarināja pārejas periodu,

kurā privātās augstskolas drīkst turpināt tādu studiju programmu īstenošanu, kuras neatbilst apstrīdētajās normās ietvertajiem noteikumiem par studiju programmas īstenošanas valodu, par trim gadiem, tas ir, līdz 2025. gada 31. decembrim. Tādējādi likumdevējs ar grozījumiem ir nodrošinājis to, ka privātās augstskolas var pabeigt jau akreditēto studiju programmu īstenošanu un akreditēto studiju programmu darbība netiek pārtraukta. [35.2.]

Attiecībā uz liegumu uzņemt jaunus studentus no 2019. gada 1. janvāra Satversmes tiesa vērsa uzmanību, ka, ja likumdevējs pieļautu, ka pēc apstrīdēto normu spēkā stāšanās turpinās jaunu studējošo uzņemšana tādās studiju programmās, kas neatbilst apstrīdēto normu prasībām, tad būtu jāpagarina arī termiņš, kurā augstskolas ir tiesīgas īstenot šādas programmas. Tādējādi nepārtraukti turpinātos jauno studējošo plūsma un līdz ar to arī nepieciešamība pagarināt pārejas periodu, kurā pieļaujama studiju programmas īstenošana. Tas savukārt novestu pie tā, ka likumdevējs nevarētu īstenot pāreju uz jauno studiju programmas īstenošanas valodas regulējumu. Tādējādi apstrīdētās normas nodrošināja tiesiskās palāvbības aizsardzības principam atbilstošu pāreju uz jauno tiesisko regulējumu. [35.2.]

Par brīdi, ar kuru tiesību normas zaudē spēku

Apstrīdētās normas, ciktāl šīs normas attiecās uz studiju programmu īstenošanu privātajās augstskolās Eiropas Savienības oficiālajās valodās, varēja radīt zaudējumus privātajām augstskolām, kuras pēc 2019. gada 1. janvāra vairs nevarēja uzņemt studējošos studiju programmās, kas tika īstenotas Eiropas Savienības oficiālajās valodās un neatbilda nevienam no apstrīdētajās normās noteiktajiem izņēmumiem no pienākuma īstenot studiju programmas valsts valodā. Līdz ar to apstrīdētās normas atzīstamas par spēkā neesošām no to pieņemšanas brīža.

- Satversmes tiesa nosprieda:

1. Izbeigt tiesvedību lietā daļā par Augstskolu likuma 5. panta pirmās daļas trešā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam.

2. Atzīt Augstskolu likuma 56. panta trešo daļu un pārejas noteikumu 49. punktu (redakcijā, kas bija spēkā no 2019. gada 1. janvāra līdz 2022. gada 30. aprīlim), ciktāl šīs normas attiecās uz studiju programmu īstenošanu privātajās augstskolās Eiropas Savienības oficiālajās valodās, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam un 105. panta pirmajam, otrajam un trešajam teikumam un spēkā neesošu no pieņemšanas brīža.

3. Atzīt Augstskolu likuma 56. panta trešo daļu un pārejas noteikumu 49. punktu (redakcijā, kas bija spēkā no 2019. gada 1. janvāra līdz 2022. gada 30. aprīlim), ciktāl šīs normas attiecās uz studiju programmu īstenošanu privātajās augstskolās svešvalodās, kas nav Eiropas Savienības oficiālās valodas, par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam un 105. panta pirmajam, otrajam un trešajam teikumam.

Satversmes tiesas spriedums ir galīgs un nepārsūdzams un stājās spēkā tā publicēšanas dienā.

Sprieduma teksts ir pieejams Satversmes tiesas mājaslapā:

Relīze sagatavota, lai informētu sabiedrību par Satversmes tiesas darbu. Detalizētāka informācija par Satversmes tiesas aktualitātēm, ierosinātajām un izskatītajām lietām pieejama Satversmes tiesas mājaslapā www.satv.tiesa.gov.lv. Aicinām sekot līdzī informācijai arī tiesas *Twitter* kontā [@Satv_tiesa](https://twitter.com/Satv_tiesa) un tiesas *Youtube* kanālā.

Zanda Meinarte

Satversmes tiesas

Sabiedrisko attiecību speciāliste

Zanda.Meinarte@satv.tiesa.gov.lv

67830759, 26393803